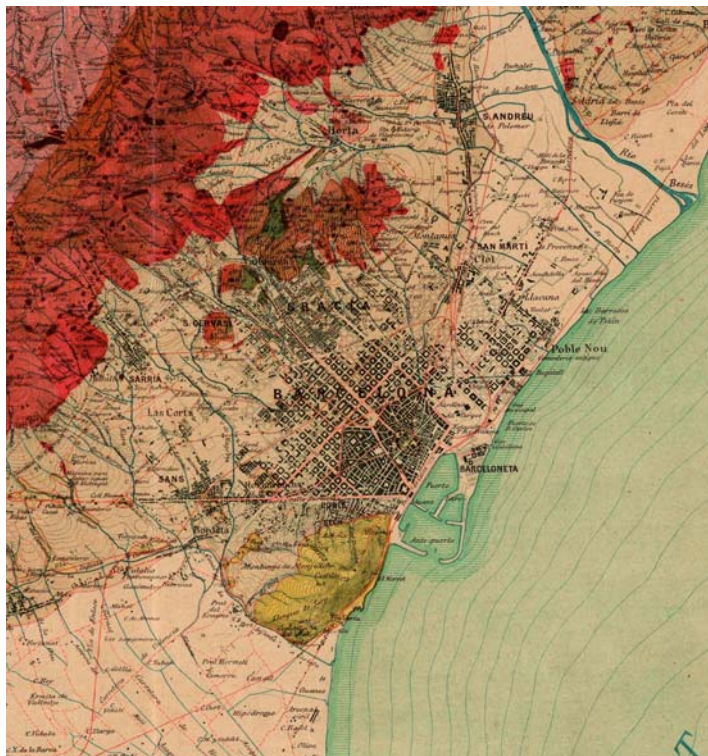

LA CARTOTECA DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA: ANTECEDENTS HISTÒRICS

Des de la fundació de l'entitat, el 26 de novembre de 1876, amb el nom d'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (ACEC), els excursionistes es proposaren recórrer el país i fer-ne l'estudi directe, especialment dels seus monuments. Investigaven la història de cada edifici que visitaven i en dibuixaven croquis i plànols que eren dipositats a la biblioteca de l'ACEC. Aquesta fou la base de la que després seria la Cartoteca del Centre Excursionista de Catalunya (CEC), formada amb la finalitat de crear un fons d'informació al servei dels socis. L'ACEC fou estructurada en tres seccions o àmbits d'estudi: el científic, l'artístic i el literari. Ben aviat, però, es crearia una nova secció dedicada exclusivament al territori. Es tractava de la Secció Topogràfica-Pintoresca, constituïda el 24 de gener de 1878. L'enginyer Carles Garcia Vilamala fou nomenat president d'aquesta secció, i Antoni Massó n'era el secretari. Seguint l'exemple dels clubs alpins, els promotors de la nova secció consideraren que també es podia recórrer el país, especialment les muntanyes, i fruit-ne, al marge de si hi havia o no monuments històrics o arqueològics, que fins aleshores havien estat l'objectiu principal de les excursions. Els mapes eren una eina indispensable que calia obtenir juntament amb tota mena d'informació geogràfica que fos útil per facilitar l'activitat excursionista.

Els llibres i documents procedents de donatius que anaven ingressant a la Biblioteca es completarien amb adquisicions de la pròpia ACEC per cobrir les mancances que hi pogués haver. En la sessió del 3 d'octubre de 1878 acordaren «formar una col·lecció de las guías publicadas de Catalunya o particulars de sas encontradas». Es tractava de monografies amb els mapes corresponents, que en general eren simples croquis ben poc fiables. Els excursionistes eren conscients de la manca de cartografia útil que patia el país; per això, en la mateixa sessió del 3 d'octubre, d'acord amb la proposta d'Antoni Massó i amb el suport de Ramon Soriano, aprovaren un «projecte per rectificar y completar lo mapa de Catalunya». Portats pel seu entusiasme juvenil, somiaven crear cartografia pròpia, com feia el Club Alpí Francès (CAF). Constituïen un bon exemple la carta topogràfica del *Massif du Mont Pelvoux* i la del *Mont-Perdu et de la région calcaire des Pyrénées Centrales*, publicades i donades pel mateix club alpí el mes d'agost de 1879. Es tractava de mapes de qualitat, els primers mapes exclusivament excursionistes que ingressaven a la nostra Cartoteca.

Antoni Massó recollí molta informació, però el mapa de Catalunya no arribà a realitzar-se. Tot i així, els excursionistes no renunciaren a la seva vocació de divulgar i posar al dia els coneixements geogràfics del país, i l'any 1881 publicaren un cartell titulat *Fulla d'Instrucció Geogràfica de Catalunya*, redactat pel professor de nàutica Josep Ricart i Giralt. El cartell, que inclou abundant informació i un petit mapa de Catalunya, fou fixat a escoles i estacions de tren, juntament amb un altre cartell dedicat a la *Instrucció arqueològica*.

La iniciativa de corregir el mapa estimulà els excursionistes a crear un bon fons cartogràfic. Alguns socis, com l'arquitecte Ramon Soriano, aportaren molts mapes en successives donacions. Altres socis seguiren treballant-hi durant anys, com Juli Vintró, el qual, a més de dibuixar els mapes de les guies de Cèsar August Torras (1852-1923), formà la seva pròpia cartoteca, que l'any 1920 fou incorporada a la del CEC gràcies a la cessió de la seva vídua.

El 13 de març de 1883, el president Antoni Aulèstia i Pijoan comentava en una conferència que entre els mapes que podien ser útils per fer estudis de geografia física de Catalunya hi havia els de l'Estat Major espanyol i francès, els mapes provincials de Francisco Coello, els de l'Instituto Geográfico y Catastral (IGC), la Dirección de Obras Públicas, escoles professionals, etc. Les sèries estatals eren incompletes i no cobrien

tot el país, especialment en els mapes d'escala més detallada. Malgrat tot, els excursionistes van procurar recollir tot el que van poder. Gràcies a les bones gestions del marquès d'Aguilar, delegat a Madrid, van aconseguir que el Ministerio de Fomento fes diverses donacions de publicacions del fons destinat a les biblioteques populars. Així ingressaren a la Cartoteca, entre d'altres, un *Atlas Geográfico de España* i un d'universal, el *Mapa Geológico de España y Portugal*, a més d'obres tècniques i cartes geogràfiques de l'IGC.

S'anava consolidant l'existència de la Cartoteca, que creixia constantment, formant un apartat específic dins la Biblioteca. En la memòria de l'any 1881 es feia constar que hi havia dos-cents cinquanta-nou mapes; l'any 1882 eren dos-cents seixanta-nou, i el 1883 n'hi havia tres-cents, dins una discreta biblioteca que vorejava els dos mil volums.

La vinculació de l'excursionisme amb la cartografia era total. La publicació per part d'Eduard Brossa d'un nou mapa de Catalunya fou rebuda amb alegria i meresqué els honors d'un extens article a la revista *L'Excursionista*, portaveu de l'ACEC, el juliol de 1883. Malgrat que es tractava d'un mapa no gaire gran, a escala 1:360.000, l'articulista recomanava als excursionistes que l'adquirissin per estimular l'autor a fer nous mapes que vinguessin a cobrir el dèficit existent. El mapa ingressà al fons de la Cartoteca dedicat per l'autor, que establí una bona sintonia amb els excursionistes i anys després dibuixà molts altres mapes, entre els quals cal destacar els geològics de la província de Barcelona, a escala 1:40.000, publicats en col·laboració amb l'il·lustre consoci Jaume Almera, els quals, dedicats pels autors, són una joia de la nostra Cartoteca.

L'any 1878 va produir-se una escissió de socis, que el 21 de setembre abandonaren l'antiga seu del carrer del Paradís i fundaren una altra entitat que prengué el nom d'Associació d'Excursions Catalana (AEC). La separació no afectà la formació de la Cartoteca, sinó que encara l'afavorí, ja que la nova associació excursionista, durant els tretze anys d'«exili», seguí una vida independent però paral·lela i creà el seu propi fons cartogràfic. Entre els dos grups excursionistes s'establí una sana competència per veure qui ho faria millor. El 22 d'octubre del mateix any de la fundació, nomenaren diversos comissionats que havien de fer recerques en els mes diversos camps de la cultura i la ciència, entre els quals hi havia la meteorologia i la cartografia. Com

l'ACEC, també decidiren que calia millorar els nostres mapes i designaren Honorat de Saleta perquè s'encarregués de la formació d'un mapa general i plànols topogràfics de Catalunya, però el projecte, com el de l'ACEC, tampoc arribà a bon terme. Ambdues associacions tenien els mateixos objectius, però també les mateixes limitacions.

Ramon Arabia i Solanas (1850-1902), que fou l'ànima de l'ACE, impulsà la Cartoteca, ja que tenia un gran interès per la topografia, que practicava per afició. Tenia el seu propi aparell per dibuixar la silueta de les muntanyes, similar al que havia dissenyat el cartògraf pirineïsta Franz Schrader, i al que tenia el nostre consoci Aureli Pulvé, que diposità les seves panoràmiques circulars a la cartoteca. L'exigència d'Arabia per la qualitat documental dels mapes el portà fins i tot a enfrontar-se amigablement amb el consoci mossèn Jacint Verdaguer per les deficiències que detectà en el mapa que acompanyava la primera edició del poema *Canigó*.¹ Arabia aconseguí agrupar al seu entorn un bon estol de socis, molts d'ells amb carrera tècnica professional, que contribuïren a divulgar la topografia entre els excursionistes.

És precisament dins l'AEC que es donaren les primeres lliçons elementals de topografia i es realitzaren actuacions pràctiques al Montseny. L'interès per aquesta matèria els portà l'any 1881 a nomenar com a socis honoraris l'enginyer i geògraf barceloní Carlos Ibáñez e Ibáñez de Íbero (1825-1891), director de l'Instituto Geográfico y Estadístico, que va establir la connexió topogràfica entre Europa i Àfrica, i l'enginyer militar Francisco Coello, autor de nombrosos treballs els més divulgats dels quals foren els mapes provincials de l'*Atlas de España*, a escala 1:200.000, que, malgrat que no tenien encara corbes de nivell, eren, per la seva precisió, els que els excursionistes utilitzaven correntment. El full corresponent a la província de Lleida no arribà a publicar-se mai, però l'autor en facilità una còpia fotogràfica de l'original inèdit, amb dedicació autògrafa, que es conserva a la Cartoteca. (També tenim el dibuix que el nostre consoci Santiago Rusiñol va fer l'any 1880 del Tago, des d'on va dibuixar una panoràmica del Pirineu que fou publicada al volum primer de l'*Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*.)

L'any 1891 els socis de les dues associacions excursionistes decidiren reagrupar-se de nou i s'uniren sota el nom de Centre Excursionista de Catalunya. Les cartoteques de les dues associacions s'unificaren. El vell local del carrer del Paradís, penjat encara

¹ Vegeu *Butlletí de l'AEC*, num. 91-92 (1886).

a redós dels capitells del temple romà, quedà petit i calgué ampliar-lo llogant un pis d'una casa veïna del carrer de la Llibreteria per encabir-hi les dues biblioteques amb els mapes respectius.

L'any 1908, tres anys després que el soci Lluís Domènech i Montaner restaurés les columnes romanes i dissenyés les estances centrals del local social, fou creada la Secció de Geologia i Geografia Física, que recollí i amplià la tasca de coneixement i divulgació de la cartografia. Entre els impulsors de la secció hi havia l'enginyer de mines Lluís Marià Vidal, expresident del CEC, que va fer molts mapes tant per a la seva activitat professional com per a la Comisión del Mapa Geológico de España, especialment de la província de Lleida, i el geòleg i mossèn Norbert Font i Sagué, introductor de l'espeleologia a Catalunya i autor de diversos mapes que es conserven a la Cartoteca, d'entre els quals en destaca un mapa de Catalunya amb la divisió comarcal que fou premiat als Jocs Florals de 1897. Amb la creació, al mateix temps, de la Secció d'Esports de Muntanya, que s'estrenà amb la introducció de l'esquí a Catalunya, els camps de l'excursionisme esportiu i el científic quedaven delimitats.

No és fins al 1918 que l'IGC comença a publicar els primers mapes referents a Catalunya a escala 1:50.000. També surt el primer full a escala 1:100.000 del *Mapa Topogràfic de Catalunya*. Encara que molt tardanament, el panorama de la cartografia moderna a Catalunya començava a normalitzar-se. És en aquest ambient d'eufòria moderada que la Secció de Geologia i Geografia Física, presidida ara per Marià Faura i Sans (1883-1941), organitza l'any 1919 la *I Exposició de Mapes de Catalunya*, que aplega dos-cent disset mapes històrics i moderns cedits per institucions i particulars, que són exposats juntament amb els de la pròpia Cartoteca social. Amb aquest motiu el Centre rep el reconeixement públic i augmenta el seu fons cartogràfic amb les donacions que fan alguns dels expositors. S'organitzen diverses conferències especialitzades a l'entorn de l'exposició, que ocupa totes les sales del local social i marca un abans i un després en el món de la cartografia a Catalunya.

Des d'aleshores el fons cartogràfic anà creixent i l'adquisició de mapes deixà de ser notícia per convertir-se en un fet normal i quotidià, alhora que es generalitzava, també entre els excursionistes esportius, l'ús de cartografia moderna amb corbes de nivell i coordenades correctes. L'any 1923 es distribuí gratuïtament entre els socis el mapa del Cadí, a escala 1:50.000, que l'any abans havia editat la Cooperativa de Fluidor

Eléctrico. L'autor del mapa era el prestigiós cartògraf suís, nascut a París, Léo Aegerter (1875-1953), a qui el CEC encarregà un mapa del Montseny. Es tracta d'un mapa de gran qualitat, també a escala 1:50.000, que fou editat l'any 1924. A l'Arxiu Històric del Centre es guarden les fitxes amb el recull de topònims, que anà a càrrec d'un equip de socis.

L'any 1926 es distribuí també gratuïtament entre els socis el mapa *Les Vallées d'Andorre* a escala 1:50.000, del cartògraf francès Marcel Chevalier (1876-1945), que fou soci del Centre entre 1923 i 1927. Col·laborà amb el nostre president i geògraf Pau Vila (1881-1980) en diversos estudis i dedicà i diposità a la Cartoteca bona part dels seus treballs cartogràfics.

L'any 1964 la biblioteca fou traslladada des del pis del carrer de la Llibreteria cap al segon pis del número 12 del carrer del Paradís, on s'habilità una sala per a la Cartoteca. Els mapes, que fins aleshores havien estat al mig de la biblioteca, tingueren, doncs, un local independent, dotat amb mobles especials que contenien la col·lecció completa dels mapes a escala 1:50.000 de l'Instituto Geográfico Nacional y els organismes predecessors. La resta de mapes es guardaven enrotllats o en carpetes en un moble de fusta amb vuit grans calaixos. El fons cartogràfic havia anat creixent, però atesa la manca d'espai en l'antic emplaçament, els mapes s'havien acumulat sense catalogar. Narcís Rucabado, aleshores president de la Secció de Geografia i Ciències Naturals s'oferí voluntàriament per resoldre aquesta anomalia i emprengué tot sol l'inventari del fons cartogràfic.

L'any 1971 hi havia a la Cartoteca uns tres mil mapes, comptant tant els històrics com els excursionistes d'ús quotidià. Les instal·lacions s'havien completat amb un nou moble de fusta de vint-i-cinc calaixos, donatiu de l'expresident del CEC Albert Mosella, que feia possible tenir els mapes degudament classificats.

El creixement constant de la Biblioteca, que l'any 1983 arribà als vint mil volums —sense comptar les revistes relligades—, va fer que l'espai quedés saturat; com a conseqüència, la sala veïna de la Cartoteca s'anà convertint en magatzem provisional de llibres, cosa que dificultava les funcions de la Cartoteca. L'any 1986, però, es construï una nova sala de lectura de la Biblioteca, que canvià d'emplaçament dins el mateix pis i s'ubicà enfront de l'absis de la catedral. Aquestes noves instal·lacions permeteren doblar-ne la capacitat. S'inicià la informatització del fons bibliogràfic, i

l'antic vestíbul i sala de revistes es destinaren a la classificació dels llibres i s'hi instal·là l'ordinador. La sala de la Cartoteca quedà alliberada de l'embalum de llibres i tornà a ser operativa. Calia, però, tornar a pensar en una reordenació del fons cartogràfic, tasca que fou iniciada per Anna Maria Casassas.

L'any 2003, sota la direcció de Josep Maria Panareda, se signà un primer conveni amb l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC), que permeté l'inici de l'inventari de tot el fons. Treballs que s'han continuat i que han permès avançar la catalogació del fons i incloure'l en el CCUC (Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya).

La Cartoteca del CEC ha tingut des dels seus inicis dues facetes. Una és la de servir a l'excursionisme, que s'inicià amb els dos mapes que donà el Club Alpí Francès l'any 1879. Des d'aleshores el Centre ha procurat sempre tenir al dia, a disposició del socis, les darreres publicacions excursionistes, des de les edicions pròpies i dels altres centres excursionistes, fins als mapes de l'Instituto Geográfico Nacional i els seus predecessors, passant pels de l'Institut Géographique National francès o els de les editorials Alpina i Piolet, especialitzades en l'edició de cartografia.

L'altra faceta, fidel a la tradició cultural que caracteritza el nostre excursionisme, és el fons de gravats i mapes històrics, amb alguns exemplars tan valuosos com la primera edició del mapa de Catalunya de Josep Aparici, de 1720, que fou donat per N. Sanmartí el mes d'octubre de 1885. Li fan costat mapes de tot arreu, cartes nàutiques, croquis i plànols de pobles, ciutats, traçats de ferrocarrils, camins, canals, xarxes de clavegueram, etc., que configuren un fons heterogeni de gran interès documental.

Francesc Olivé i Guilera
Assessor de l'Àrea Cultural del CEC